

Unto

Norman T. Darap

ASNAHÜN pa ang palibot sa pag-amat-amat nga pagbatang kang kasisidmon tungüd sa mga nabilin nga sirak kang adlaw. Mahinay sa pagtikang ang karabaw nga ginasakan ni Sidoy. Daw haruson nga makapanaw sa maikit. Gulpi nga ginbutong paatras ni Sidoy ang lubid nga nahigot sa irong kang ana karabaw. Sa pag-untat panaw kang karabaw, nagpanaog si Sidoy kag gintusmog ang ana mga kahig sa sapa. Tama kanami sa ana pamatyagan ang pag-ilig kang maramig nga tubig. Nagparapit man ang ana karabaw sa kilid kang sapa kag madasig nga nag-inüm. Ginbüül ni Sidoy ang dawatan nga nakasab-it sa ana likod. Ginsudlan na ti gamay nga tubig kag ginlunggong para matinluan ang sulod kang dawatan. Pagkatapos magpanghugas, liwat nga nagpatigayon tana sa pagpanaw guyod-guyod ang ana karabaw. Sa adlaw-adlaw na nga paglubas sa sapa antis magpananggüt, ang kamingaw nga nagapahanumdom kana kon anu rün ka buhay ang nagriligad nga wara na makita ang babayi nga nagapabilin nga rason kon naga mahinay ang paghulag kang tanan nga butang sa ana palibot.

MASUBRA sa darwa rün ka tuig nga ginapanaw ni Sidoy ang masiük nga aragyan kang kahidlaw. Ang paghalin kang ana sadto nobya ang nagpadura kana kang gana para atipanün ti mayad ang anda lupa. Katüpad kang anda nasaküpan nga lupa, ang ginapanag-iyahan kang mga Estando. Ang agot nga babayi kang mga Estando ang ana sadto nobya. Pay wara nagbuhay ang anda paghigugmaanay kang naman-an kang mga ginikanan nga Estando ang anda relasyon. Mayad ang relasyon kang mga Estando sa pamilya ni Sidoy kang kauna pay nagpamatok gid sanda kay tungüd si Sidoy haykul graweyt lang kag wara rün nagpatigayon ang ana pag-eskwela. Indi tungüd sa problema sa kwarta kundi haruson lang tana makagradweyt sa haykul. Man-an ni Sidoy kon diin lang ang masarangan kang ana kapabilidad. Mas nakuntento na lang tana nga mangin mangunguma kag asikasuhon ang anda lupa. Kapin pa kay mabuhay rün nga wara makauli ang ana Nanay nga nagpangama sa Japan kang tatlo pa

lang tana ka tuig. Sa una nga tuig, kada bulan nga nagapadara kang sulat kag kwarta ang ana Nanay. Pay sa pagriligad kang mga tinuig, nag-amat-amat man untat kang pagpadara ang ana Nanay. Umpisa sadto, wara na rün nakauli ang ana Nanay. Rason kon naga permi na lang nagapabalong ana Tatay. Ginapatihan kang anda mga paryente nga nagpangasawa kang Hapon ang ana Nanay. Mayad man kay nasüpüt nanda ang kwarta nga ginapadara kang ana Nanay sa una nga mga tinuig. Nakabakal sanda kang malapad nga lupa. Sugod sadto, darwa na lang sanda kang ana Tatay ang nagapangabuhi. Mayad man kay ginabulig-buligan sanda kang anda mga paryente nga maatipan ang anda lupa.

Mayad rün daad ang tanan, pay kang nagpangidaron kang katorse si Sidoy, nahagaran ang ana Tatay kag nag-imaw sa mga maisüg nga rebelde nga nagsaka sa bukid. Umpisa sadto, israhanün na nga ginaatipan ang anda lupa. Permi man tana ginabuligan kang anda mga paryente kon tiyempo kang pagpananüm kag pagpanggarab. Masuwerte na kon mabisita tana kang ana Tatay ti isra ka beses sa kada tatlo ka bulan para magbüül kang bugas kag iban na pa nga kinahanglanün para dar-ün sa bukid.

Bayaan daad ni Sidoy ang anda uma para patigayunon ang pag-eskwela sa kolehiyo, indi para makatapos kang kurso kundi para maimaw ang ana nobya. Ginabalikdan na man ang anda uma kag balay. Pay wara tana naduraan kang paglaüüm nga maabot gid ang adlaw nga mauli ang ana Nanay kag magatublag ang ana Tatay sa hublag para liwat nga makumpleto ang anda pamilya.

Kang makagradweyt sa kolehiyo ang nobya ni Sidoy, ginhagad na dayon nga magpakasal sanda. Pay nagpamatok gid ang giniklanan kang ana nobya. Bisan masarangan na pa nga buhiün ang anda agot nga babayi, mas gusto nanda nga ang mapangasawa kang anda bata ang lalaki nga may mayad nga pamilya kag may tinapusan nga kurso.

Kang makapasar sa bord eksam ang ana nobya, ginpadara dayon tana sa anda paryente sa San Jose, Antique para didto magtudlo kag maparayü kay Sidoy. Amu ra nga grabe ang kaugot ni Sidoy sa mag-asawa nga Estando. Permi na lang tana nga nagapabalong imaw ang ana mga pakaisahan.

Sa indi lang mabuhay nga pagpanaw ni Sidoy guyod-guyod ang ana karabaw, nakalab-ot rün tana sa niyogan. Ginlawig na ang ana karabaw sa puno kang niyog. Ginkidan na ang higot kang sanggüt sa ana hawak kag ang dawatan nga nakasab-it sa likod kang ana abaga. Ginpirüng na ang ana mga mata kag nagpanguros. Sa amat-amat na nga pagsaka kag sa kada tikang kang ana mga kahig, amat-amat na man nabatygan nga nagadasig ang pagpitik kang ana tagipusuon. Nagaküdüg ang ana mga alima kag nagadasig ang ana pagginhawa. Sa masubra pulo na ka tuig nga pagpananggüt, tulad na lang nabatyagan ang kakulba nga indi na maintindihan kon ano ang ginahalinan. Gindali-dali na ang pagsaka kag pag-abot na sa ibabaw kang niyog, nagduko tana para lantawon ang idalom. Wara man tana ti may nakita nga iban kundi ang ana karabaw nga nalawig kag mga puno kang niyog. Liwat nga nagpaginhawa tana ti madalom kag nabuhinan ang ana kakulba. Mahinay na nga ginbüül ang dawatan sa ana likod kag ginsab-it sa isra sa mga sanga kang niyog. Mahinay na man nga ginbutong ang salud nga nakasab-it sa mga suwak kang niyog. Sa paglantaw na, mga santunga na ang sulod nga tuba. Nasimhutan na ang marimis nga dapüg kang tuba kon diin nagapangibabaw ang katam-is sa kapait. Mahinay na nga gintughong ang tuba sa dawatan halin sa salud. Ang pag-ilig kang tuba kag huni kang mga sirum-sirum ang ana mabatian. Gulpi lang nga may nagkulas-kulas sa kilid kang mga saha kang niyog. Sa pagkanangyos, nabuy-an ni Sidoy ang salud. Nahulog ang salud sa lupa kag nagrарapta ang tuba sa hilamon. Mayad na lang kay nakapangurabot tana sa lawas kang niyog. Nagakudog nga ginpamutadan ni Sidoy ang idalom kang niyog kon din nahulog ang salud. Kon gindimalas lang, düngan tana nga nahulog sa lupa imaw ka salud.

Dayon nga nadumduman ni Sidoy ang pagkamatay kang ana isra ka Tiyoy kang nahulog halin sa niyog samtang nagapananggüt. Siyam pa lang tana ka tuig sadto.

Natapungawan si Sidoy sa paghanduraw sa kamatayon kang ana Tiyoy kang liwat nga may nagakulas-kulas sa mga saha kang niyog. May isra ka butang nga nagsulod sa pinsar ni Sidoy. Mahinay

na nga ginbukad ang mga saha kang niyog. Nagmudlo ang ana mga mata kang makita na ang darwa ka giting nga daw nga lapsag. Dali-dali na nga ginhakup ang darwa ka giting kag ginkuom ti mayad. Ginsulod na ang darwa ka giting sa bulsa kang ana puroy kag dali-dali nga nagpanaog bitbit ang dawatan. Pag-abot na sa dalum, dayon na nga ginkuot ang darwa ka giting. Pareho nga wara rün nagahulag ang darwa ka giting. Ginbuol na ang sanggüt nga nahigüt sa ana hawak. Nagpanilag-nilag tana kon basi may iban nga tawo sa ana palibot. Mahinay nga ginpanghiwa ni Sidoy ang darwa ka giting halin sa anda mga tilaok hasta sa anda hita. Nag-ilig kag nagrarapta ang dugo kang mga giting sa ana nawala nga alima. Ginbuol kang ana natuo nga alima ang darwa ka patay nga giting. Ang ana nawala nga alima nga buta kang dugo ang ginpangbarnis na sa ana mga unto. Ginnusnos na ang tanan nga dugo sa ana mga unto. Pagkatapos, ang darwa ka patay nga giting nga nagaturo-turo pa ang dugo sa lawas ang sunod na nga ginnusnos sa ana mga unto. Nagrarapta ang mga dugo indi lang sa ana mga unto kundi pati man sa ana bibig hasta nga nag-ilig pati sa ana liog. Indi hüngüd nga natulon ni Sidoy ang dugo sa sige-sige na nga pagnusnos kang lawas kang giting. Nagguruwa pati ang mga madanlog nga unod sa lawas kang mga giting nga nagsamo sa dugo. Nagsamo ang unod kag ang patay nga giting sa sulod kang baba ni Sidoy. Kang maubos rün ang duga kang mga katsuri sa pagnusnos sa ana mga unto, didto na rün ginluad kag ginpanghaboy ang lawas kag unod kang mga giting. Ginahapo nga nagpungko kag nagsandig si Sidoy sa puno kang niyog. Gararapta man gihapon ang dugo sa ana baba kag liog. Daw aswang tana nga bag-o lang nakatapos makakaon kang tawo.

Daw nagtawhay ang ana kasubo sa ana nga gin-ubra. Naubra na man gid ang isra sa mga gintudlo kang ana Lolo Igme kang kauna. Isra sa mga ginapatihan kang mga mal-am kauna ang pagnusnos kang dugo kang giting nga indi hungod nga makita sa mga kahoyukon gani sa sulod kang balay. Kinahanglan mo inusnos ang dugo kag lawas kang giting sa imo mga unto para mangin mapag-ün. Ang ana Lolo Igme gani, sa bilog na nga kabuhi, wara gid makatiraw nga makagamit kang totbrash

kag makapatsek-ap sa dentista pay ang ana mga unto kompleto pa hasta tana napatay. Wara gid biskan isra na ka unto ang nangin tapokukon kag nagguabon.

Kang liwat nga nagtulon kang laway si Sidoy, didto na lang nalasahan ang tama kapait kag kalangsa kang dugo. Dayon na nga nagtindog kag nagdupra ti pira ka beses. Pagkatapos na idupra ang mga dugo nga nagsurulod sa ana tilaok, didto na lang nahimutadan nga tama na gali kadulom kang palibot. Nalingaw tana sa kasadya nga inusnos ang lawas kag dugo kang giting sa ana mga unto. Dali-dali na nga ginbuol ang dawatan kag ginguyod ang ana karabaw pauli. Nag-agi tana liwat sa sapa kag didto, nagpanghugas tana liwat. Pag-abot na sa anda balay, eksakto man nga nagahulat ang ana mga pakaisahan. Masinadyahon sanda nga nag-inum kang tuba.

Sa amo nga gabii, nanutaran kang mga pakaisahan ni Sidoy nga nagbalik ang ana gana sa pag-istorya kag pagkadlaw imaw sa pag-inum-inum. Umpisa daan nga nagpanaw ang ana nobya, nangin kamingaw kana. Gaimaw gid man tana sa pag-inum-inum kada gabii pay makalaka lang tana mag-istorya. Masami lang tana nga nagahipüs kag nagapamati sa mga ganabangka sa pag-istorya. Kon mabalong rün gani tana, maagto lang tana sa ana kwarto kag gaturug.

Mga alas-diyes rün ti gabii kang nagparauli ang ana mga pakaisahan pagkatapos kang pag-inum-inum. Nag-agto tana sa kwarto kag antis na patyon ang sulo, ginbüül na anay ang litrato kang ana nobya. Ginhimutadan na samtang nagayuhom. Indi paryos sa mga ordinaryo nga gabii nga kon himutadan na gani ang litrato, nagaturo ang ana luha sa kahidlaw. Ang pagpabalong sa tuba ang naman-an na nga paagi para makaturog.

“Rum-an, Arlene magabalik ka rün kanakon. Matapos ron ang kahidlaw ko kanimo,” sambit ni Sidoy sa ana paminsaron. Ginbutang na ang litrato sa idalum kang ana ulunan, ginhuyop na ang sulo kag nagturog.

* * *

Sa kadülüm kag karamig kang alas-tres kang kaagahün, gulpi nga nagbungkras si Arlene. Nagaparamalhas kag ginalagas na ang ana pagginhawa. Karaw-ay kang ana damgo. Nadamguhan na nga sa tunga tana kang isra ka karahuyan. May galagas kana nga isra ka bahol kag itum nga ayam. Pula ang mga mata kag nagatururo ang laway samtang nagalahay. Nagasinggit tana kang tabang pay wara tana ti may nakita ukon nasumalang. Hasta nga naghinay ang ana pagdalagan tungod sa kakulba. Gintinguwaan na nga magdalagan pay mismo ang mga kahig na ang amat-amat nga nagahinay nga daw gadalagan tana sa tubig. Hasta nga naabutan tana kang bahol nga ayaw kag nakagat ang ana natuo nga batiis. Dayon tana nga nahulog sa banglid sa kilid kang aragyan. Nagligid-ligid tana sa banglid kag naglampos ang ana punyahun sa mga bahol nga bato. Sa pagtindog na, nagturo ang dugo halin sa ana baba kag gulpi nga nahulog ang ana darwa ka unto halin sa ana baba. Gaküdüg na nga ginpurot ang darwa na ka unto sa batohan.

Tulad na lang naeksperyensahan nga magdamgo nga nagbingaw ang ana unto. Ginpasiga na ang suga sa ana kwarto kag nagbüül kang tuwalya sa aparador. Ginpangtrapuhan na ang ana balhas sa punyahun kag likod. Nagtindog kag nagtangra tana sa bintana kang ana kwarto. Dungan man tana nga ginhampak kang maramig nga hangin halin sa sagwa.

“Naga nagdamgo ako kang amo ka to? Ginakulbaan ako basi may maraw-ay nga matabo?” Hambal ni Arlene sa ana paminsarün samtang gatürük sa puno kang atis sa sagwa kang balay. Nadumduman na ang ana mga giniklanan kagmga bugto. Ginahambal daan kang mga mal-am nga indi manami ang magdamgo nga nabingaw ang imo unto kay may maraw-ay nga matabo sa tawo nga marapit kanimo.

Ginbuol ni Arlene ang flashlight sa kusina kag magguwa. Nagpanagap tana kang sanga kang buhi nga kahoy. Eksakto nga nasugaan na ang sanga kang atis sa atubangan kang ana kwarto. Ginkaptan na ang malabütkün nga sanga kag ginkagat ti tatlo ka beses.

Nadumduman na ang ginhambal kang ana Lola kauna. Maparayü mo kuno ang maraw-ay nga damgo sa pagkagat sa sanga kang buhi nga kahoy. Kapin pa kon nagdamgo ka nga nabingaw ang imo unto. Nagbalik si Arlene sa ana kwarto kag nagpangamuyo antis tana liwat magturog.

Mga alas-singko rün ti hapon kang natapos ang klase ni Arlene sa isra ka publiko nga eskwelahan. Sa pag-abot na sa balay kang ana Tiyay Lorna, nakita na ang ana Tiyay nga nagapungko sa sofa kag may ginkaptan nga selfown. Nagahiribiün nga nagtürük kana ang ana Tiyay. Nagtawag ang kapitana kang anda baryo. Nasapwan ang ana Tatay kag Nanay sa sulod kang anda balay nga nagaparigos kang dugo. Rakü sanda ti labo sa anda lawas. Wara ti may nakamaan kon sin-o gid man ang nagpatay sa ana mga ginikanan kay darwa lang man sanda sa anda balay. Pay ginapatihan kang karaküan nga mga miyembro kang NPA ang nagpatay. Kay tüngüd ginguba ang puwertahan kang anda bodega kag nagkadurura ang iban nga sinako nga bugas. Pira na daan ka beses nga permi nga ginabul-an kang mga rebelde ang mga tawo sa anda baryo kang bugas kag paray. Kon sin-o man ang maisug nga mabato kag indi magtugro kang anda ginapangayo ang magaatubang kang kasakit ukon kamatayon.

Nagahiribiün nga ginasinggit ni Arlene ang ana Nanay kag Tatay samtang mahügüt nga gakabüd sa ana Tiyay Lorna.

Mga ala-syete rün ti gabii kang mag-abot si Arlene sa anda baryo, sa balay kang ana mga ginikanan. Una na nga nakita ang ana mga paryente sa sagwa kang anda balkon nga nagapangape kag nagasugal. Ang iban nagatambay lang kag nagaistorya sa sagwa samtang nagapanegarelyo. Kang nakita kang karaküan nga nag-abot rün ang agot nga bata kang mga Estando, gulpi nga naghipos ang tanan sa sagwa kang balay. Maluya nga nagtürürük kay Arlene ang tanan kag sa ana Tiyay sa ana likod. Nagparapit si Arlene sa anda balay kag haruson na nga hakwaton ang ana kahig sa kada pagtikang na sa hagdan. Kang makita tana kang ana mga pakaisahan nga nagapungko sa balkon, dayon nanda nga gin-alalayan si Arlene pasaka hasta sa sulod kang balay. Kasanag kag karako kang mga suga sa sulod.

Darwa ka lunggon ang nag-atubang kana sa kilid kang sala. Ginapunggan na nga maghibi ukon magsinggit pay wara na mapungggan nga magturo ang ana mga luha samtang nagatürk sa ana mga ginikanan sa sulod kang lungon.

Masubra lima man kaadlaw nga wara maguwa-guwa sa anda balay si Arlene. Nangin saku tana sa pag-atipan sa mga bisita imaw ang anda mga paryente. Kapin pa kay urihi rün nag-arabüt ang tatlo na ka magurang halin sa Manila.

Darwa ka adlaw pagkatapos ilubong ang mga ginikanan ni Arlene, napinsaran na nga maguwa kag magpanaw-panaw sa anda uma. Masubra sa isra na ka tuig nga wara na malibot ang anda uma. Nagsaka tana sa ibabaw kang buklod kag naglubas sa parayan. Masinulub-on na nga ginlantaw ang maanyag nga palibot. Ang mga uga nga paray nga daw mga bulawan kang bukid sa ana kilid ang nagapahanümdüm kana kang una ka beses na makilala ang lalaki nga nangin ana kahagugma. Kang sa elementarya pa lang tana, masami nga israhanün na nga ginalibot ang anda uma kapin pa sa mga parayan. Didto na una nakilala ang bata nga lalaki nga gapanglagas kag gapangdaküp kang balabaw sa parayan. Hambal kang bata nga lalaki, ginadaküp na ang mga balabaw para kuno mabuhinan ang mga pisti nga nagapanghalit sa mga parayan. Ipakita na kuno sa ana Lolo ang mga balabaw nga madaküp para rahaün kay matinlo man kuno ang mga balabaw sa parayan kay paray man lang ang ginakaün.

Ginsakripisyo ni Arlene ang paghigugma para sa ana ginikanan pay nga-a pati sanda ginbüül pa sa indi mayad nga pamaagi.

* * *

“Arlene!” Singgit kang isra ka lalaki sa ana likod.

Gulpi nga nagkubakuba ang dughan ni Arlene. Nagdasig ang pitik kang ana tagipusuon kag mahinay tana nga nag-atubang sa lalaki sa ana likod. Pag-atubang na, si Sidoy nga ana sadto nobyo ang tulad gaatubang kana kag gatindog sa kilid kang bahol nga puno kang sambag.

Mahinay nga nagparapit si Sidoy kay Arlene. Ginhakwat ni Sidoy ang ana darwa ka bitkūn para magkabūd kay Arlene pay gulpi nga nag-atras si Arlene kag masinulub-on nga nagturok sa mga uga nga paray sa anda kilid.

“Naga man Arlene? Nahadlok ‘kaw kanakūn? Masubra sa darwa ka tuig ta ‘kaw nga ginhulat, tapos daw wara ka nasadyahan nga makita ako.”

“Indi ka na lang magparapit kanakon. Indi na pagdugangi ang kabūg-at nga akūn nabatyagan,” daw mahibi nga paghambal ni Arlene samtang gaturok gihapon sa parayan.

“Naga man? Ano naubra ko kanimong wara mo nagustuhan?”

“Indi ikaw. Ako Sidoy ang may gin-ubra. Naman-an mo man ang natabo kay nanda Nanay kag Tatay.”

“Hüod, naman-an ko. Kag pasensya gid! Wara ta ‘kaw naagtunan sa inyo balay kang nahaya pa lang sanda. Naman-an mo man nga kontra kanakon ang mga ginikanan kag mga bugto mo.” Maluya nga paghambal ni Sidoy.

“Kapin pa kay naman-an rün ka tanan nga taho didya sa aton sityo kag pati sa baryo nga si Tatay miyembro kang mga rebelde. Kag ginhambal pa kang iban nga si Tatay imaw sa mga NPA nga nagpatay sa ginikanan mo.”

Mahinay nga ginliso ni Arlene ang ana panurok kay Sidoy. “Indi ko maintindihan? Naman-an ko nga permi sanday Tatay ginabul-an kang mga rebelde kang bugas kag wara gid sanda nagabato. Pay naga ginpatay gid tana sanda?” Pamangkot ni Arlene samtang nagatururo ang ana mga luha.

“Indi ka magkasubo. Didya pa man ako, magapalangga kag magabantay kanimo. Mabuhay ta rün ikaw nga ginahulat. Indi rün ako liwat nga mapasugot nga madura ka pa.”

Liwat nga nagparapit si Sidoy kag ginhakos si Arlene pay sa indi lang mabuhay, ginbüül ni Arlene ang mga bitkün ni Sidoy.

“Daad maintindihan mo, Sidoy. Indi ko na mahimo nga magbalik pa ang tanan kanaton. Sa masubra darwa ka tuig nga pagbulaganay ta. Marakü ako ti may naagyan kag tulad nga patay rün si Tatay kag Nanay. Ang isra ka paagi nga marespeto ko man lang sanda, ang pagtuman ko sa anda gusto para mangin mayad man ang kabuhi ko. Amo ra nga gintuman ko man ang gusto nanda nga mag-ubra ako sa San Jose.

“Pay tulad, wara rün ang mga ginikanan mo kag pwede rün kita makapakasal kay wara na ti may magapamalabag kanatün.”

“Indi na guru. Mabudlay na gid ra nga handümün pa. Biskan halin kang kauna, wara ta gid ‘kaw nalipatan. Pay tulad, naglain rün gid ang tanan. Kang sa San Jose ako nagtudlo, ginpatigayon ako kang akün Tiay sa bata kang ana abyan. Kag tulad ko pa lang masugid kanimo nga may nobyo na ako sa San Jose.”

“Indi ra mabudlay, Arlene. Kon gusto mo tana bulagan, maubra mo gid ra kon tuod nga ako ang palangga mo.”

“Wara mo naintindihan, Sidoy. Indi ko rün tana pwede pa bulagan. Indi na pwede, kay nagabusong na ako tulad ti darwa ka bulan. Mapakasal na daad kami tulad nga tuig pay basi sa sunod na lang nga tuig tüngüd sa natabo kay Tatay kag Nanay.”

Daw indi makahaklū kang hangin si Sidoy. Daw nabudlayan tana nga magsuyop kag magpaguwa kang hangin sa ana irong kag baba. Mahinay tana nga nag-atras samtang gaturok kay Arlene nga daw may kaugot.

“Ginpasarig mo lang ako. Ginpulihan ninyo ako! Tanan kamo ginabayaan ako.” Gaküdüg nga paghambal ni Sidoy samtang ginaküüm na ang ana mga alima. “Ginhimo ko ang tanan para magbalik ka lang Arlene. Magbalik ka lang.” Dugang ni Sidoy samtang gaküdüg ang ana baba. “Akün ka lang Arlene! Akün ka lang!” Dayon ni Sidoy nga nagdalagan parayü. Parayü sa malapad nga parayan nga ginahapay kang hangin nga daw mga balod sa baybay. Parayü sa tanan nga butang nga nagapahanümdüm kana kang kasakit.

“Sunod nga adlaw, nasapwan si Arlene imaw ang ana tatlo ka bugto sa sülüd kang anda balay. Nagaparegos sanda kang dugo kag buta kang labo ang anda lawas, paryos man kang pagkamatay kang anda mga ginikanan. Pay tulad, pagkatapos masapwan si Arlene kag ana mga magurang, wara gid ti may nagbuhin nga mga sinako nga bugas sa anda bodega.

Samtang si Sidoy, nadura kag ginbayaan ang ana balay kag uma. Ginahambal kang anda mga kasimaryo nga nagsunod rün man tana sa ana Tatay sa mga rebelde sa bukid.

Didto nangin mas mapag-ün ang ana mga unto sa pagnüsñüs kang dugo kang mga inosente kag wara ti inugbato nga mga giting nga ana maluyagan.

Nangin tama kapag-ün kang mga unto ni Sidoy. Mas maawot pa sa mga bato sa bukid nga ginasagod kang wara untat nga pag-ilig kang tubig halin sa mga ugat kang mga puno. Pay kon ano kapag-on kag kaawot kang ana mga unto, nangin amo man kagabok kag karumpag kang ana kalag.